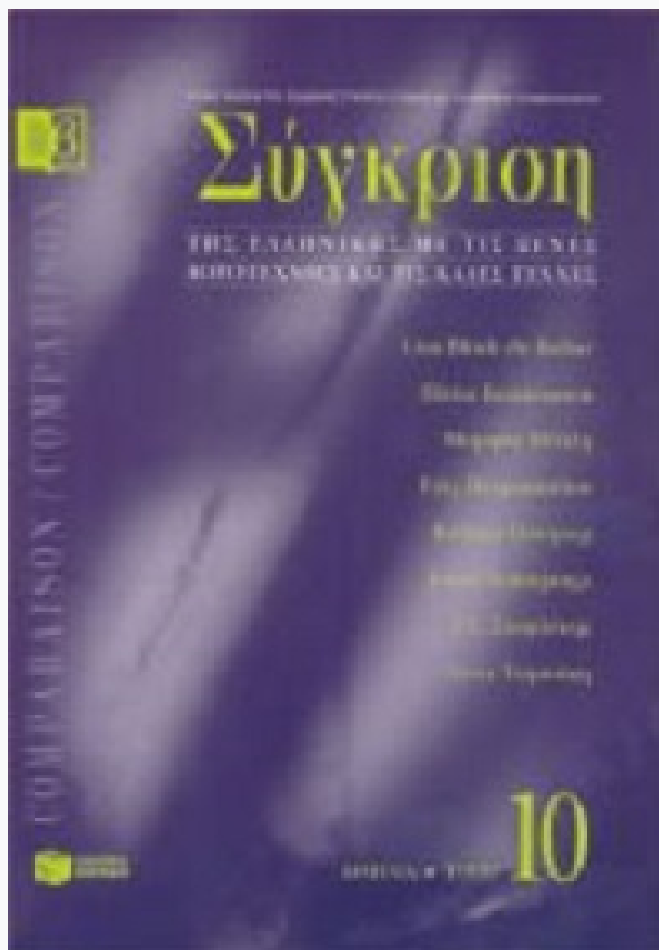

Σύγκριση

Τόμ. 10 (1999)

Η Συγκριτική Φιλολογία στην Ελλάδα: ένας σημερινός απολογισμός

Άννα Ταμπάκη

doi: [10.12681/comparison.11463](https://doi.org/10.12681/comparison.11463)

Copyright © 2017, Άννα Ταμπάκη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ταμπάκη Ά. (2017). Η Συγκριτική Φιλολογία στην Ελλάδα: ένας σημερινός απολογισμός. *Σύγκριση*, 10, 18–35.
<https://doi.org/10.12681/comparison.11463>

Η Συγκριτική Φιλολογία στην Ελλάδα: ένας σημερινός απολογισμός*

Βιώνουμε αναμφίβολα σήμερα μία σημαντική καμπή, μία ακόμη αναδιάταξη κατά την οποία η Συγκριτική Φιλολογία επαναπροσδιορίζεται και μοιάζει να αποκτά διεθνώς ένα καινούργιο, πολυσήμαντο πρόσωπο. Στον τόπο μας έχουν πια επιτευχθεί ορισμένες συσπειρώσεις· γιορτάζουμε τα δέκα χρόνια από την ίδρυση της Ελληνικής Εταιρείας, ας μην το ξεχνάμε, και νομίζω πως το μεγαλύτερο, το πιο ουσιώδες από τα επιτεύγματά της υπήρξε η συσπείρωση των συγκριτολόγων γύρω από αυτήν. Θα λέγαμε χωρίς υπερβολή πως οι ελληνικές προσπάθειες στον τομέα της συγκριτικής επιστήμης, έχοντας κάνει προ πολλού τα πρώτα τους αβέβαια βήματα, στέριωσαν και οδηγούνται πλέον προς την «ηλικία της ωριμότητας».

Ένας σημερινός απολογισμός συνιστά λοιπόν πρόκληση για την επιχειρούσα (την υποφαινομένη) αλλά και ανοιχτή πρόσκληση που απευθύνεται ιδιαιτέρως προς τους νεώτερους μεταπτυχιακούς φοιτητές και ερευνητές: να μας πλησιάσουν για να μας κοινοποιήσουν τον προβληματισμό και τις θεωρητικές τους ανησυχίες, ώστε να είμαστε σε θέση να καταμετρήσουμε τις εν δυνάμει προοπτικές που θα τελεσφορήσουν στο εγγύς μέλλον.

Ξεκινώ με ένα καίριο ερώτημα: τι σημαίνει σήμερα η Συγκριτική Φιλολογία; Υπάρχει άραγε μία κοινή αντίληψη; Πρόκειται για ένα πολυσήμιο ερώτημα, που ασφαλώς δεν αποτελεί ελληνική ιδιοτυπία, αλλά τίθεται επί τάπητος διεθνώς. Η έννοια της σύγκρισης αποτελεί από τη φύση της αναπόσπαστο τμήμα των ανθρωπιστικών επιστημών. Η Συγκριτική Φιλολογία συνθέτει ωστόσο έναν ιδιαίτερο, αυτοτελή κλάδο της φιλολογίας, με κωδικοποιημένη, έστω και μεταβαλλόμενη, εξελισσόμενη μεθοδολογία που έχει ήδη πίσω της ζωή ενός αιώνα. Είναι ευνόητο πως γνώρισε στο μακρύ διάβα της εξελικτικά στάδια, σχολές και τάσεις,

* Ανακοίνωση στη Β' ημερίδα που οργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας με θέμα «Σύγχρονες τάσεις της Συγκριτικής Γραμματολογίας», Αθήνα 18.10.1997.

περνώντας διαδοχικά από τον ιστορικό-φιλολογικό θετικισμό της γαλλικής σχολής των αρχών του αιώνα, στη Νέα Κριτική (New Criticism) της αμερικανικής σχολής, και αν θέλετε ακόμη, από τον δομισμό στην έννοια της διαχειμενικότητας και από την αποδόμηση και την αισθητική της πρόσληψης στις σημερινές διαπολιτισμικές (*intercultural/interculturelles*) και πολυπολιτισμικές (*multicultural/ multiculturelles*) προσεγγίσεις. Έτσι, ως επιστημονικός κλάδος που στοχεύει να κατανοήσει και να ερμηνεύσει σ' ένα πρωταρχικό στάδιο τους διαύλους των επιδράσεων, τις συγκλίσεις αλλά και τις αποκλίσεις που διέπουν τις εθνικές λογοτεχνίες και γενικότερα τα αισθητικά ρεύματα στις καλές τέχνες έχει περάσει από σημαντικές κρίσεις ορισμού του πεδίου της, από τις οποίες βγαίνει κάθε φορά ανανεωμένη, έχοντας αφομοιώσει και ενσωματώσει καινούργιους, σημαίνοντες θεωρητικούς προβληματισμούς¹.

Θα ήθελα να προσθέσω και τούτο: το γεωγραφικό εύρος, το άνοιγμα των ενδιαφερόντων της Συγκριτικής Φιλολογίας αντανακλούν, πιστεύω, τους ιδεολογικούς κραδασμούς της κάθε εποχής. Το τέλος του αιώνα των Φώτων και η περίοδος του Ρομαντισμού, δηλαδή ο 19ος αιώνας, κατά τον οποίο εκκολάπτονται οι πρώτες συστηματικές απόπειρες, έδωσαν έμφαση στη συγκριτική μελέτη των ευρωπαϊκών πολιτισμών, ενώ η ιδιαίτερα ευαίσθητη εποχή μας χρειάζεται τις ερμηνευτικές μεθόδους που προσφέρει ο συγκριτισμός για να γεφυρώσει την Ανατολή με τη Δύση, για να γεφυρώσει τις ηπείρους και να δώσει απαντήσεις σε ποικίλα προβλήματα πολιτισμικής μνήμης που διαπερνούν το λογοτεχνικό έργο, καθώς και για να απαντήσει σε καίρια προβλήματα λογοτεχνικής και εθνικής ταυτότητας και ετερότητας. Βλέπουμε άλλωστε πώς συντελούνται κατά τα τελευταία χρόνια πολλές και γόνιμες διεργασίες, όπως είναι η επαναφορά της ιστορικότητας, έννοια που είναι σύμφυτη άλλωστε με το λογοτεχνικό γεγονός², και πώς επιδιώκεται ο συγχρωτισμός με τον προβληματισμό που παρέχουν οι άλλες ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες³.

Στο δεύτερο ερώτημα, που συνιστά και το αντικείμενο της παρέμβασής μου, δηλαδή τι συνέβη και τι συμβαίνει τώρα στην Ελλάδα, αποδεικνύεται περίτρανα και για μιαν ακόμη φορά πως η ελληνική πνευματική ζωή διακρίνεται από εγγενείς αντιφάσεις. Το τονίζω αυτό γιατί, ενώ στο επίπεδο των προσωπικών περιπτώσεων ξεχωρίζουμε πρώιμες και σημαντικές πρωτοβουλίες, στο επίπεδο του συλλογικού αντιμετωπίζουμε, αντίθετα, τη γνωστή έλλειψη θεσμικού πλαισίου και τη σπασμωδικότητα. Από τον περασμένο ήδη αιώνα έχουμε σημαντικούς και ευαίσθητους δέκτες των νέων τάσεων της εποχής τους, που, διδάσκοντας ή γράφοντας, προσανατολίστηκαν σε ορισμένες συγκριτικές «αναγνώσεις» των φαινομένων, όπως ο Αδαμ. Κοραής, ο Ανδρέας Κάλβος, ο Σπ. Ζαμπέλιος, ο Κωνσταντίνος Σάθας, ο Κωστής Παλαμάς, και πιο κοντά μας ακόμη ο

Ηλίας Βουτιεριδής και άλλοι. Όμως η Συγκριτική Φιλολογία κάνει ουσιαστικά την επίσημη εμφάνισή της στην Ελλάδα με τη Γενιά του '30⁴. Βαρύνουσα είναι εδώ η πολύχρονη παρουσία του Κ.Θ. Δημαρά στα νεοελληνικά γράμματα, που κυρίως εργάστηκε με συνέπεια στον χώρο της ιστορίας των ιδεών και επηρέασε σημαντικά τους μεταγενέστερους τόσο με τη διδασκαλία του όσο και με τα γραπτά του. Υπήρξα μαθήτριά του Κ.Θ. Δημαρά στο Νεοελληνικό Ινστιτούτο της Σορβόνης, και έτσι μπορώ να αντλήσω από την προσωπική μου εμπειρία. Θεωρώ ενδιαφέρον να ανοίξω μια σύντομη παρένθεση και να αναφερθώ σε μία από τις τελευταίες, ουσιαστικά, δημόσιες ομιλίες του με τίτλο: «Απόψεις γύρω στη συγκριτική γραμματολογία»⁵. Εδώ καθιστά προφανή τη στενή και πολύ ουσιαστική σχέση που συνέδεσε το μεγαλύτερο μέρος της ερευνητικής του πορείας με τον συγκριτισμό. Κριτικός και επιφυλακτικός συνάμα ως προς τις νεότερες εφαρμογές της, τις «διεθνικές», που τείνουν, καθώς επισημαίνει, «να ανατρέψουν τα αρχικά σχήματα της συγκριτικής γραμματολογίας», επιμένει στον ιστορικό και εμπειρικό της προσδιορισμό. Η οργανική και αιτιακή σχέση των φαινομένων και ο σεβασμός στη διαχρονία αποτελούν κατ' αυτόν το *sine qua non* αυτής της επιστήμης. Παραμένοντας οφειλέτης των θεμελιωτών της γαλλικής σχολής, όπως ο Joseph Texte ή ο Jean-Marie Carré, ο Κ.Θ. Δημαράς θα επιμείνει στον ορισμό: «η συγκριτική γραμματολογία είναι η επιστήμη των διαφορών»⁶.

Παρ' όλο λοιπόν που εκείνος έμενε σθεναρά προσκολλημένος στην κλασική γαλλική σχολή, πολλοί (ανάμεσά τους και αρκετοί της γενιάς μου) γοητεύθηκαν, όπως ήταν επόμενο, από τις νέες θεωρήσεις, από τον δομισμό και την ποιητική. Αυτός ο προβληματισμός μεταφέρθηκε κάπως όψιμα στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο. Ο Γιώργος Κεχαγιόγλου αναλύει την *Ιστορία Πτωχολέοντος* (διδασκτορική διατριβή, 1977), μία «περιπετειώδη-διδασκτική έμμετρη αφήγηση με παραμυθική προέλευση», εφαρμόζοντας τη «μορφική» μέθοδο του Propp⁷. Αργότερα, από το 1981 και μετά, πειραματίζεται σε κείμενα της δημόδους γραμματείας, σε άλλα νεοελληνικά κείμενα (π.χ. «Ο Έρωτας στα Χιόνια» του Παπαδιαμάντη) και σε ποιήματα (π.χ. «Λέξεις» του Εμπειρικού) με τις μεθοδολογικές προτάσεις των C. Bremond και A.-J. Greimas⁸. Από τους κύριους εισηγητές της «δομικής και σημειολογικής θεωρίας» στην Ελλάδα, ο Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος ανέπτυξε μία πολύπλευρη δραστηριότητα τόσο σε καθαρά ακαδημαϊκό επίπεδο (στη Φιλοσοφική Σχολή του Παν/μίου Ιωαννίνων) όσο και εξω-ακαδημαϊκό, στο πλαίσιο επιστημονικών εταιρειών⁹. Σε γενικές γραμμές, εκφράστηκαν οι τάσεις που γνώρισαν κυρίως όσοι σπούδασαν σε ξένα Πανεπιστήμια, μετά τη δεκαετία του '70. Γύρω στο 1980 αρχίζει να γίνεται χρήση εννοιών όπως η διακειμενικότητα και η αισθητική της πρόσληψης, καινοτομίες που έθεσαν σε νέες βάσεις τις συγκριτολογικές έρευνες¹⁰.

Στην Ελλάδα, από τους πρώτους που δίδαξαν μέσα στο θεσμικό πλαίσιο του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, φορέα που άνοιξε τις πύλες του στη Συγκριτική Φιλολογία, ήταν ο Εμμανουήλ Κριαράς: «Λίγα χρόνια μετά την καθηγεσία μου στη Θεσσαλονίκη, εννοώ τα χρόνια μετά το 1950, άρχισα να αισθάνομαι την ανάγκη να δημιουργηθεί στο Ινστιτούτο ξένων γλωσσών και φιλολογιών, προσαρτημένο τότε στη Φιλοσοφική Σχολή, μάθημα που θα παρείχε στους φοιτητές κάποια γενική ενημέρωση στην ιστορία των νεότερων ευρωπαϊκών λογοτεχνιών και την αμοιβαία σχέση τους. Η πρότασή μου για τη δημιουργία σχετικού μαθήματος έγινε δεκτή από τη Σχολή και το Υπουργείο Παιδείας (1957) και η διδασκαλία του ανατέθηκε σ' [εμένα]»¹¹. Ο Εμμ. Κριαράς μαθήτευσε κοντά στον Jean-Marie Carré, στον Paul Van Tieghem στη Σορβόνη και παρακολούθησε τον Paul Hazard στο Collège de France. Ύστερα από νέα πρόταση του Κριαρά, δημιουργήθηκε, σύμφωνα με το γαλλικό πρότυπο, έκτακτη αυτοτελής έδρα «Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας της Νεώτερης Ευρώπης», στην οποία δίδαξε έως τη βίαιη απομάκρυνσή του από το Πανεπιστήμιο, με απόφαση της στρατιωτικής χούντας τον Ιανουάριο του 1968. Έχει ενδιαφέρον να συμπληρώσουμε για την ιστορία πως για την έδρα αυτή προόριζαν, με πρότασή τους, ο Λίνος Πολίτης και ο Εμμ. Κριαράς τον Κ.Θ. Δημαρά, ευοίωνη πορεία που ανέκοψε βίαια η ανατροπή του καθεστώτος. Εδώ θα διδάξει για την περίοδο 1975-1984 ο Άλκης Αγγέλου, του οποίου το πλούσιο έργο στον τομέα της ιστορίας των ιδεών είναι, νομίζω, γνωστό σε όλους μας¹². Σήμερα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης διδάσκεται στον Τομέα των Νέων Ελληνικών Σπουδών συστηματικά η Συγκριτική Γραμματολογία, με έμφαση στη Συγκριτική Ποιητική και τη Θεωρία της Λογοτεχνίας (Λίζυ Τσιριμώκου, Μιχ. Χρυσανθόπουλος) και έχει εισαχθεί στο Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας (Συγκριτική Φιλολογία και Θεωρία της Λογοτεχνίας, Ζ.Ι. Σιαφλέκης, Γ. Φρέρης), ενώ Θεωρία της Λογοτεχνίας διδάσκει και η Ζωή Σαμαρά.

Ωστόσο, θα ήθελα να σας μεταφέρω για λίγο στο πνευματικό κλίμα της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών: εδώ έχουμε να προβούμε σε ενδιαφέρουσες επισημάνσεις. Η συνάδελφος Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού εισήγαγε ανεπίσημα το μάθημα της Συγκριτικής Φιλολογίας ήδη από το ακαδημαϊκό έτος 1972-1973, διδάσκοντας ειδικότερα Εισαγωγή στη Συγκριτική Γραμματολογία, Θεωρία της Λογοτεχνίας και Συγκριτική Ποιητική ενώ γύρω στο 1980 το μάθημα πήρε επίσημο χαρακτήρα με τη σύμφωνη γνώμη του Τομέα Νεοελληνικής Φιλολογίας¹³. Προτείνοντας μία τομή στη διδασκαλία της λογοτεχνίας, εισηγήθηκε την αποτελεσματικότητα που θα είχε η συγκριτική ανάγνωση των κειμένων στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση¹⁴. Για τη χρησιμότητα του εγχειρήματος, είναι αρκετό να θυμίσουμε πως σε μία χώρα με πλούσιο παρελθόν στον συγκρι-

τισμό και κατάλληλη υποδομή, όπως είναι η Γαλλία, αυτό αποτελεί μία πραγματικότητα που έχει κατακτηθεί προ πολλού¹⁵. Σήμερα το αντικείμενο διδάσκεται στο Τμήμα Φιλολογίας και από τον Κωνστ. Κασίνη. Έχει επίσης εισαχθεί σε άλλα τμήματα της Φιλοσοφικής Σχολής: στο Τμήμα Γαλλικών Σπουδών (*Littérature française et comparée*, Ιωάννα Κωνσταντουλάκη-Χάντζου, σε συγκριτικές αναγνώσεις προβαίνει και η Ελένη Σκούρα), στο Τμήμα Αγγλικών Σπουδών (*American and Comparative Literature*, Μαίρη Κουτσουδάκη), και πιο πρόσφατα στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών (Θεωρία και Κριτική της Λογοτεχνίας, Νάσος Βαγενάς). Ας προσθέσουμε ορισμένα μαθήματα που διδάσκονται στο νεοσύστατο Τμήμα Ξένων Πολιτισμών (Ιταλική Λογοτεχνία, Γεράσιμος Γ. Ζώρας), όπου έχουμε και την πρόσφατη εισαγωγή της Ισπανικής και Συγκριτικής Φιλολογίας (Ευθυμία Παυλάκη). Νομίζω πως είναι χρήσιμο να προσθέσω πως η διδάσκουσα το μάθημα της Αραβολογίας (Εισαγωγή στον Αραβικό Πολιτισμό, Στοιχεία Αραβικής Λογοτεχνίας) Ελένη Κονδύλη έχει προβεί στη διδακτορική της διατριβή σε συγκριτική λεξικογραφική και φιλολογική ανάλυση της βυζαντινής μετάφρασης του Στεφανίτη και Ιχνηλάτη (11ος αι.) με το αραβικό του πρωτότυπο *Kalila wa-Dimna*¹⁶, έργο το οποίο έτυχε μίας μακράς και περίπλοκης πορείας στη μεταγενέστερη ευρωπαϊκή παιδεία.

Στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπου διδάσκει σήμερα ο Γιώργος Βελουδής Νεοελληνική και Συγκριτική Γραμματολογία, στα πρώτα χρόνια της ακαδημαϊκής του σταδιοδρομίας, ο Ζ.Ι. Σιαφλέκης δίδαξε το αντικείμενο της Συγκριτικής Φιλολογίας. Επίσης, στο Πανεπιστήμιο της Κύπρου ο Δημήτρης Αγγελάτος διδάσκει Θεωρία της Λογοτεχνίας και Συγκριτική Φιλολογία. Στον ευρύτερο ορίζοντα των διαπολιτισμικών σχέσεων που διαπερνούν τη Συγκριτική Γραμματολογία πρέπει να συμπεριλάβουμε και το γνωστό αντικείμενο της μεταφρασεολογίας (Σχολή Διερμηνείας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο: David Connolly, Μαρία Τσούτσουρα). Το μάθημα της Ερμηνευτικής και Θεωρίας της Λογοτεχνίας διδάσκεται και στο Παν/μιο Πατρών (Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Αικατερίνη Καλέρη), όπου η υπογράφουσα έχει εισαγάγει στο μάθημα της Ιστορίας του Νεοελληνικού Θεάτρου, που διδάσκει, τις απαραίτητες ως προς το αντικείμενο συγκριτικές θεωρήσεις, που οδηγούν αναπότρεπτα προς μία συγκριτική ιστορία του θεάτρου.

Η αύξηση του ενδιαφέροντος για ειδίκευση στον τομέα της Συγκριτικής Φιλολογίας αποτυπώνεται και στην πολιτική των κρατικών υποτροφιών. Το ΙΚΥ αρχίζει να χορηγεί με κάπως συστηματικό τρόπο υποτροφίες σε νέους πτυχιούχους για μεταπτυχιακές σπουδές και εκπόνηση διδακτορικών διατριβών τη δεκαετία 1970-1980.

Πριν περάσουμε στις μεγάλες κατηγορίες συγκριτολογικών μελετών, θα ήθελα να σταθούμε για λίγο ακόμη στο θεσμικό επίπεδο, όπου

θα ανακαλύψουμε πρώιμα και ανακόλουθα σχήματα. Εάν για την ακαδημαϊκή ζωή το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κατέχει το προβάδισμα, σε ό,τι αφορά την ερευνητική ζωή του τόπου, ο πρωτοποριακός για την εποχή του (1960) σχεδιασμός του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του ΕΙΕ οφείλεται στην προσωπικότητα, στην έμπνευση και στις επιδιώξεις του Κ.Θ. Δημαρά, ιδρυτή και πρώτου Διευθυντή του. Είχα την ευκαιρία να επιστημάνω και άλλοτε πως ο Κ.Θ. Δημαράς, γνωρίζοντας εγκαίρως και σε βάθος τις μεθόδους της Συγκριτικής Φιλολογίας, μέσα από τις θεωρητικές αντιλήψεις και τις εφαρμογές της γαλλικής σχολής, της *histoire littéraire*, υιοθέτησε πλήρως τα εργαλεία του συγκριτισμού. Όταν έθεσε λοιπόν τις άμεσες προτεραιότητες της νεοελληνικής επιστήμης στο πλαίσιο των ερευνητικών εργασιών του ΚΝΕ, δεν έκανε τίποτε άλλο, κατά τη γνώμη μου, παρά να προβάλλει τα ώριμα αιτήματα εκπόνησης έργων υποδομής και να προσανατολίσει σε μεγάλες θεματολογικές κατευθύνσεις, με τον τρόπο που όλα αυτά καταγράφονται και κατηγοριοποιούνται στα κλασικά εγχειρίδια Συγκριτικής Γραμματολογίας¹⁷. Έδωσε άμεση προτεραιότητα στα βιβλιογραφικά εγχειρίδια και τα χρονολόγια¹⁸, στη μελέτη και αποτίμηση των μεταφράσεων και στον περιοδικό τύπο (εφημερίδες, περιοδικά), που συνιστούν ενεργητικά διάμεσα, αποτελούν τους κρίκους στην κίνηση των ιδεών. Επέδειξε συστηματικό ενδιαφέρον για τη μελέτη ακριβώς των φορέων (agents) νέων ιδεών: το άτομο και το περιβάλλον του (*milieu*), οι τρόποι επικοινωνίας, όπως είναι ο δείκτης γλωσσομάθειας, τα συλλογικά σώματα (*collectivités*), εστίες παιδείας, σχολεία, βιβλιοθήκες, ακαδημαϊκοί θεσμοί, τα λογοτεχνικά και πολιτισμικά δάνεια, η διαμόρφωση της εικόνας και της ψυχολογίας ενός λαού. Και από κοντά η κλασική προσέγγιση της τύχης (*fortune*), της πρόσληψης των ξένων συγγραφέων και των έργων τους στην ελληνική παιδεία (το κλασικό δηλαδή σχήμα Χ και Υ)¹⁹. Πού είναι το ανακόλουθο; Μα στο γεγονός πως οι κατοπινές συγκυρίες μετατόπισαν τον ζωτικό πυρήνα των ενδιαφερόντων του ΚΝΕ προς τον χώρο της ιστορίας και όχι κατ' ανάγκην της συγκριτικής ιστορίας. Ωστόσο τα σχήματα στα οποία αναφέρθηκα συνθέτουν ακόμη και σήμερα πολλά από τα ερευνητικά προγράμματα και έργα του προς μία κατεύθυνση συγκριτικής, αναπότρεπτα, ιστορίας της παιδείας: *Εστίες παιδείας, βιβλιοθήκες — Περιοδικός τύπος — Περιηγητική φιλολογία — Γλωσσομάθεια και πολιτισμικές επαφές: ο Ελληνισμός μεταξύ Ανατολής και Δύσης, Νεοελληνικές Μεταφράσεις*. Τα παραπάνω θέματα γίνονται τώρα αντικείμενα νέων προσεγγίσεων· για παράδειγμα, η περιηγητική φιλολογία εξετάζεται πια, εκτός από την παραδοσιακή της διάσταση, ως ιστορικό δηλαδή τεκμήριο, τόσο ως γραμματολογικό είδος όσο και ως φορέας ιδεών, στοιχείο ετερότητας και τεκμήριο πολιτισμικής μνήμης, ή ακόμη οι μεταφράσεις εξετάζονται

ως προϊόντα διαπολιτισμικότητας, αποκρυστάλλωσης νέων ιδεολογικών και αισθητικών τάσεων και ανατροφοδότησης της εθνικής παιδείας²⁰.

Η στροφή του Κ.Θ. Δημαρά προς την ιστορία των ιδεών, επιλογή που ανταποκρινόταν στην ευρύτερη αισθητική και φιλοσοφική του παιδεία, δημιούργησε σχολή, αφού προσανατόλισε πολλούς συνεργάτες του και μεταγενέστερους ερευνητές προς αυτόν τον τομέα, θα έλεγα με έναν εμπειρικό τρόπο· και εδώ ασφαλώς πρέπει να εξαιρέσουμε περιπτώσεις όπως του Άλκη Αγγέλου, που μας έδωσε στοχαστικές, συγκριτικές μελέτες για τον 18ο και τον 19ο αι. Ένα νέο ανακόλουθο σχήμα προκύπτει δηλαδή: ενώ τα επιτεύγματα των προσεγγίσεών τους παραμένουν σημαντικά, δεν συνδέονται άμεσα και, πολύ περισσότερο, ενσυνείδητα με τον κορμό της συγκριτικής επιστήμης. Ως προς τη συμβολή τους στην ιστορία των ιδεών, πρέπει ωστόσο να ξεχωρίσουν αφενός μεν η πλούσια παραγωγή της Ρωξάνης Δ. Αργυροπούλου, εστιασμένη στο χώρο της νεοελληνικής φιλοσοφίας (βλ., για παράδειγμα, τη διδακτορική της διατριβή, *Ο Βενιαμίν Λέσβιος και η ευρωπαϊκή σκέψη του 18ου αι.*, Αθήνα, 1983) και αφετέρου οι συγκροτημένες συμβολές της Αικατερίνης Κουμαριανού (τύπος, προσωπογραφικές μελέτες, περιηγητισμός κ.λπ.). Από τις λίγες εξαιρέσεις του ευρύτερου αυτού χώρου, ο Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, σημαντικός μελετητής των πολιτικών και κοινωνικών ιδεών του 18ου και του 19ου αιώνα, υιοθετεί τη συγκριτική προσέγγιση και εκφράζει στα γραπτά του θεωρητικές και μεθοδολογικές ανησυχίες²¹.

Ως προς τη θεματολογία, μία γενική επισκόπηση του πεδίου μάς επιτρέπει να διακρίνουμε τις μεγαλύτερες πυκνώσεις σε συγκρίσεις μεταξύ των Νεωτέρων Λογοτεχνιών και κυρίως σε συνάρτηση με τη Δύση. Δεν είναι της ώρας να εξηγήσουμε τις ιστορικές συνθήκες που επέβαλαν μία μονοσήμαντη πορεία, που εγγράφει το σύνολο σχεδόν των ερευνών στις επαφές με τη Δύση, και πολύ περισσότερο αφού όλοι γνωρίζουμε πως και αυτές οι πρωτοβουλίες αποτελούσαν τολμηρές πράξεις και ήταν απαραίτητες. Επισημαίνω αυτά τα δύο στοιχεία γιατί μία γραμματεία όπως είναι η ελληνική με τη διαχρονική της οντότητα νομίζω πως πρέπει να προκαλέσει συγκριτικές εφαρμογές σε όλο της το φάσμα²². Από την άλλη, ως γεφύρι πολιτισμών, σημείο συνάντησης της Ανατολής και της Δύσης αλλά και όμορη με τον σλαβικό κόσμο, έπρεπε να είναι περισσότερο ευαισθητοποιημένη και προς αυτούς τους χώρους²³. Ως προς τις διαβαλκανικές πνευματικές σχέσεις, τους διαύλους επικοινωνίας και τις αλληλεπιδράσεις, δεν λείπουν, βεβαίως, σημαντικές εργασίες και μονογραφίες, τις οποίες οφείλουμε κυρίως σε γνωστούς ρουμάνους και βούλγαρους νεοελληνιστές²⁴ ενώ σχετικά με το μεγάλο κεφάλαιο της ρωσικής γραμματείας οι στοχαστικές συγκριτολογικές προσεγγίσεις της Σόνιας Ιλίνσκαγια-Αλεξανδροπούλου είναι πολύτιμες.

Για να ξαναγυρίσουμε λοιπόν στην προηγούμενη σκέψη, σε τρεις περιόδους, σε τρία μεγάλα αισθητικά ρεύματα, στην όψιμη Αναγέννηση και στο μπαρόκ, στον Διαφωτισμό και τον Ρομαντισμό, νομίζω πως έριξε έμπρακτα το κύριο βάρος της η Συγκριτική Φιλολογία στην Ελλάδα. Η πρώτη αναφορά είναι σαφής: ο βενετοκρατούμενος ελληνισμός και η κρητική άνθηση προκάλεσαν με τη συσσώρευση και τη μίμηση των δυτικών, κυρίως των ιταλικών, προτύπων ζωτικό και πλούσιο ενδιαφέρον, που αγκάλιασε μάλιστα ένα ευρύτατο φάσμα εκδηλώσεων, από τον καθαρά λογοτεχνικό λόγο, στις εκφάνσεις της καλλιτεχνικής και κοινωνικής ζωής, όπως είναι το θέατρο (το οποίο απασχόλησε και ως θέαμα) και οι καλές τέχνες (ζωγραφική, αρχιτεκτονική). Δεν θα αναφερθώ στην πολύ πλούσια βιβλιογραφία επί του θέματος και στις σημαντικές συμβολές γνωστών ιταλών νεοελληνιστών και ελλήνων ειδικών, όπως είναι ο Στυλιανός Αλεξίου, ο Σπύρος Ευαγγελάτος και πολλοί άλλοι. Θα μνημονεύσω μόνον, σε ένα άλλο ερμηνευτικό πλαίσιο, τις πρωτοποριακές για την εποχή τους εργασίες του πρόσφατα χαμένου Ν.Μ. Παναγιωτάκη για την ύπαρξη των αναγεννησιακών Ακαδημιών στην Κρήτη και τις συστοιχίες τους με τις ιταλικές²⁵.

Ο Διαφωτισμός και ο Ρομαντισμός, ως πεδία εφαρμογής συγκριτολογικών ερευνών, θα έλεγα πως οφείλουν ένα σημαντικό μέρος της ζωτικότητάς τους στον δρόμο που άνοιξαν μελετητές όπως ο Κ.Θ. Δημαράς (βλ. τις κλασικές πια συναγωγές μελετών του: *La Grèce au temps des Lumières*, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, *Ελληνικός Ρομαντισμός*). Ωστόσο, πολλά έχουν ακόμη να γίνουν σ' αυτόν τον τομέα. Για να φέρω ένα παράδειγμα, πρόσφατα ο γνωστός ρουμάνος μελετητής Paul Cornea²⁶ μου έθεσε το ερώτημα εάν έχει εξετασθεί το θέμα του προρομαντισμού στην ελληνική παιδεία· ομολογώ πως αισθάνθηκα αμήχανη όταν του είπα τις πενιχρές πληροφορίες που υπάρχουν δημοσιευμένες²⁷. Το επίπεδο των σημερινών γνώσεών μας μας επιτρέπει ωστόσο να επιχειρήσουμε πιο τολμηρές και πιο συνθετικές απόπειρες. Είναι ενδιαφέρον να επισημάνουμε πως τα τελευταία χρόνια μελετητές όπως ο Γιώργος Κεχαγιόγλου προσανατολίζουν τις έρευνές τους στη διαμόρφωση των σύγχρονων αφηγηματικών ειδών και στους διαύλους επικοινωνίας με την αραβική γραμματεία, στις μεταφραστικές διαδρομές (αυτός είναι ένας χώρος που με απασχολεί και εμένα προσωπικά) μέσα από το χειρόγραφο και το έντυπο ανάγνωσμα και στον διαμεσολαβητικό ρόλο που έπαιξαν αυτά τα είδη στον χώρο της Ν.Α. Ευρώπης²⁸. Έχουν ολοκληρωθεί έρευνες για το θέατρο του Διαφωτισμού και τις αισθητικές του μεταμορφώσεις (μελέτη των δραματικών ειδών)²⁹, ενώ εκπονούνται διδακτορικές διατριβές για τη γένεση του μυθιστορήματος (Στέση Αθήνη) και τίθενται προς έρευνα λογοτεχνικά είδη όπως ο προσωπικός λόγος και η αυτοβιογραφία (Ράνια Πολυκανδριώτη)³⁰, η διαμόρφωση του πεζού ποι-

ήματος (Άννα Κατσιγιάννη), η καθαρή ποίηση της περιόδου 1833-1933 (Αγορή Γκρέκου), ζητήματα συγκριτικής μετρικής (Ευριπίδης Γαραντούδης)³¹, καθώς και ζητήματα αισθητικής (Αθανασία Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη)³². Ο 19ος αιώνας είναι αρκετά ευνοημένος στις μέρες μας, αφού διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον όσων έχουν ασχοληθεί δημιουργικά με αυτόν και προσελκύει ολοένα και άλλους ερευνητές. Εδώ, εκτός από τις πολλές και καλές εργασίες που αναφέρονται σε μείζονες δημιουργούς και διερευνούν με κλασικό τρόπο πηγές και επιδράσεις (βλ. π.χ. τη διδακτορική διατριβή της Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού, *Ο Κωστής Παλαμάς και ο γαλλικός Παρνασσισμός*, 1976) ή εφαρμόζουν, σε μικρότερο ποσοστό βεβαίως, διακειμενικές αναγνώσεις, θα έβλεπα μία αυξανόμενη ροπή προς τη διερεύνηση του αφηγηματικού λόγου και του μυθιστορήματος³³ ενώ αρχίζει να εκδηλώνεται πιο συστηματικό ενδιαφέρον για την παιδική λογοτεχνία — το βιβλίο για παιδιά (Βίκυ Πάτσιου)³⁴ και τη γυναικεία λογοτεχνία (Σοφία Ντενίση). Με αυτά που επισημαίνω δεν ανατρέπεται ασφαλώς η γενική εικόνα των συγκριτολογικών ερευνών που ρέπουν ακόμη προς τον κλασικό (και χρήσιμο) τύπο «ο Χ συγγραφέας στην Ελλάδα»³⁵, όπως επεσήμανε πρόσφατα και ο Ζ.Ι. Σιαφλέκης³⁶, εάν μάλιστα μπολιαστούν και με άλλες μεθοδολογικές προσεγγίσεις (Αλεξάνδρα Σαμουήλ)³⁷. Είναι λοιπόν ορατή η μορφοποίηση νέων ενδιαφερόντων.

Για τον 20ό αιώνα θα μπορούσαμε, δειγματοληπτικά και πάλι, να αναφέρουμε σημαντικές εργασίες, όπως, για παράδειγμα, τις επιδράσεις που δέχτηκε ο Καρυωτάκης (Κ. Στεργιόπουλος, 1972), για την ποιητική του Γ. Σεφέρη (Νάσος Βαγενάς, 1979) για το ρεύμα του υπερρεαλισμού (Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου, Ζ.Ι. Σιαφλέκης). Αξίζει να σταθούμε στην έμφαση που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια σε εφαρμογές συγκριτικής θεατρολογίας (θεωρία της αισθητικής της πρόσληψης-Jauss, κοινωνιολογικοί προβληματισμοί, σύνδεση με το θέατρο-θέαμα, την τηλεόραση και τον κινηματογράφο³⁸, εφαρμογές του τύπου φύλο/γένος και χρώμα³⁹, καθώς και θεωρητικές προβολές στην αρχαία ελληνική τραγωδία⁴⁰, εφαρμογές του τύπου «η λογοτεχνία της πόλης» (Λίζυ Τσιριμώκου)⁴¹, ή ακόμη αναζήτηση της ετερότητας, της εικόνας του άλλου (Κίρκη Κεφαλέα). Ασφαλώς τίθενται και καθαρώς θεωρητικά ζητήματα, όπως στα βιβλία του Ζ.Ι. Σιαφλέκη *Συγκριτισμός και Ιστορία της Λογοτεχνίας* (1988) και, πιο πρόσφατα, *Η εύθραυστη αλήθεια. Εισαγωγή στη θεωρία του λογοτεχνικού μύθου* (Αθήνα, Gutenberg, 1994).

Στο επίκεντρο των σημερινών διαπολιτισμικών σχέσεων, κομβικό σημείο της ανανεωμένης Συγκριτικής Γραμματολογίας είναι ασφαλώς ο χώρος των μεταφράσεων. Δεν είναι τυχαίο πως το τελευταίο κεφάλαιο της κριτικής και τολμηρής θεώρησης της Susan Bassnett για τις μετατοπίσεις της Συγκριτικής Φιλολογίας με τίτλο «From Comparative Literature

to Translation Studies», μας προτρέπει να οδηγηθούμε προς αυτό τον πολυσύνθετο και πολλά υποσχόμενο τομέα. Και στην Ελλάδα διαγράφεται αυτή τη στιγμή μία δυναμική σε πλήρη εξέλιξη. Εκτός από τα προγράμματα καταγραφής (πολύτιμα για την τεκμηρίωση), έχουν διατυπωθεί και διατυπώνονται ολοένα με μεγαλύτερη πυκνότητα σοβαροί προβληματισμοί που οδηγούν προς την ιστορία και τη θεωρία της μετάφρασης (Νάσος Βαγενάς, *Ποίηση και Μετάφραση*, Αθήνα, Στιγμή, 1989· Β. Κουτσιβίτης, *Θεωρία της Μετάφρασης*, Αθήνα, 1994· Μαρία Τσούτσουρα, *Μετάφραση και Ερμηνευτική*, Αθήνα-Κέρκυρα, Έψιλον, 1997· Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, *Η γλώσσα της λογοτεχνίας και η γλώσσα της μετάφρασης*, Θεσσαλονίκη, 1998)⁴². Σοβαρές εργασίες και προβληματισμοί αναπτύσσονται ως προς τη «μεταφρασεολογία» στο Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης (Centre de Traduction Littéraire) του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών (IFA), περιέχονται σε κείμενα γύρω από τη θεωρία της λογοτεχνίας και τη μετάφραση που δημοσιεύθηκαν στο βραχύβιο περ. *Λόγου χάριν* (εκδ. Εστία), και βρίσκουν σήμερα στέγη σε περιοδικά όπως η *Ποίηση* (εκδ. Νεφέλη) ή το πλέον εξειδικευμένο *Μετάφραση*.

Η παράλληλη ανάπτυξη και συνύπαρξη συναφών και συγκλινόντων ερευνητικών έργων και προγραμμάτων που προσδοκούν κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο να αποκωδικοποιήσουν την πολύπλοκη διαδικασία του μεταφραστικού πονήματος, αλλά και να συνδυάσουν την τεχνολογική υποδομή με τη μελετητική εργασία αποτελούν ευοίωνα δείγματα: στο πλαίσιο τμήματος ερευνητικού προγράμματος του ΚΝΕ/ΕΙΕ που εξελίχθηκε μετέπειτα στο αυτοτελές έργο «Νεοελληνικές Μεταφράσεις», έχουν συγκροτηθεί τράπεζες δεδομένων σε Η/Υ, μέσα από τις οποίες αποτυπώνεται η ιστορία του μεταφραστικού εγχειρήματος από τον 15ο ως τον 19ο αι⁴³. Παράλληλο ερευνητικό πρόγραμμα, το «Μεταφραστικό Λειμωνάριο Λογοτεχνικών Βιβλίων Μεταφρασμένων στα Ελληνικά» (Ε.ΚΕ.ΒΙ., σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών του Παν/μίου Πατρών), υπόσχεται την εντός ολίγου δημοσιοποίηση των αρχείων του μέσω του Internet⁴⁴.

Η ίδρυση της «Ελληνικής Εταιρείας Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας», το 1987, συνέβαλε θετικά στην προώθηση των συγκριτολογικών ερευνών, ενθαρρύνοντας την καλλιέργεια και τη διατύπωση ενός καθαρά θεωρητικού προβληματισμού. Αυτό καθίσταται ήδη σαφές από τα περιεχόμενα του πρώτου τεύχους του περιοδικού της οργάνου *Σύγκριση / Comparaison*, που κυκλοφόρησε τον Απρίλιο του 1989. Δημοσιεύονται οι εισηγήσεις της Πρώτης Ημερίδας που διοργάνωσε η νεοσύστατη τότε Εταιρεία μας, το Σάββατο 14 Μαΐου 1988, με θέμα: «Συγκριτική Γραμματολογία: αντικείμενο, όρια, μέθοδος». Μεταφέρω απλώς και μόνον τα περιεχόμενα: «Εισαγωγικά στη Συγκριτική Γραμματολογία» και «Πρόσληψη και Επίδραση» (Γ. Βελουδής), «Επί-

δραση και Διακειμενικότητα στη συγκριτική έρευνα της λογοτεχνίας» (Ζ.Ι. Σιαφλέκης), «Η Θεματική και οι διαστάσεις της» (Ιωάννα Κωνσταντουλάκη-Χάντζου), «Συγκριτική Ποιητική» (Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού), «Η Συγκριτική Φιλολογία στην Ελλάδα ως τη γενιά του '30» (Νάσος Βαγενάς) και, τέλος, δύο εφαρμογές: «Προς μία Συγκριτική Ποιητική: η περίπτωση των «μικτών» λογοτεχνικών ειδών. Η Γυναίκα της Ζάκυθος (1826-1833) του Δ. Σολωμού - Les Chants de Maldoror (1867-1870) του Lautréamont» (Δημήτρης Αγγελάτος) και «Επιδράσεις και συμπτώσεις στην πεζογραφία του Σπ. Πλασκοβίτη» (Κώστας Στεργιόπουλος). Ως σήμερα έχουν εκδοθεί 10 τεύχη και μπορεί να διαπιστώσει κανείς την απαραίτητη για τη ζωή και το μέλλον ενός περιδικού κανονικότητα. Εκτός από τις ελληνικές συμμετοχές, προσβλέπουμε και σε διεθνείς συνεργασίες. Φυλλομετρώντας το, αναδύεται, νομίζω, ευκρινώς μία ευρεία θεματική με μεγάλες δυνατότητες εμπλουτισμού.

Δεύτερος σημαντικός σταθμός ήταν ασφαλώς η επιτυχής διοργάνωση του Πρώτου Διεθνούς Συνεδρίου στην Αθήνα, το 1991, με γενικό θέμα: «Σχέσεις της ελληνικής με τις ξένες λογοτεχνίες. Επιδράσεις, Αναλογίες, Συγκλίσεις, Ιδιαιτερότητες». Το τίμησαν με την παρουσία τους η καθ. Maria-Alzira Seixo, ως Πρόεδρος του Εκτελεστικού Συμβουλίου της Διεθνούς Εταιρείας Συγκριτικής Φιλολογίας (AILC/ICLA) και ο καθ. Jacques Body, ως Πρόεδρος της Γαλλικής Εταιρείας. Οι ανακοινώσεις, οι παρεμβάσεις και οι συζητήσεις ανέδειξαν μία πολυμορφία ενδιαφερόντων που κάλυψε ένα ευρύτατο φάσμα, από τον Όμηρο και τις αρχαίες ανατολικές λογοτεχνίες και τα μεσαιωνικά έπη ως τη λογοτεχνική γραφή του 20ού αι.

Το τρίτο, πιο τολμηρό βήμα της Ε.Ε.Γ.Σ.Γ. πραγματοποιήθηκε τον περασμένο Νοέμβριο, με τη σύγκληση του Εκτελεστικού Συμβουλίου της Διεθνούς Εταιρείας Συγκριτικής Φιλολογίας στην Αθήνα και τη διεξαγωγή του Β' Διεθνούς Συνεδρίου της με γενικό θέμα «Ταυτότητα και Ετερότητα στη Λογοτεχνία, 18ος-20ός αι.» (Αθήνα, 8-11 Νοεμβρίου 1998, ΕΙΕ-Παν/μιο Αθηνών)⁴⁵. Επιτεύχθηκε ένα ουσιαστικό άνοιγμα προς τη διεθνή συγκριτολογική οικογένεια και έγινε σαφής, αισθητή η μικρή σε όγκο μα δυναμική παρουσία της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας.

Σήμερα, στην καμπή του 20ού αιώνα, υπάρχει πλέον στη χώρα μας το ανθρώπινο δυναμικό, πλειάδα επιστημόνων που εργάζονται είτε στον ακαδημαϊκό χώρο είτε σε ερευνητικά κέντρα. Υπάρχουν ακόμη πολλοί νέοι, κυρίως μεταπτυχιακοί φοιτητές, που προσανατολίζονται σε σπουδές Συγκριτικής Φιλολογίας και αναμετρώνται με τις νέες τάσεις. Κλείνοντας λοιπόν την εισήγησή μου, νομίζω πως μπορώ να διαπιστώσω με αισιοδοξία, αξιολογώντας τα πεπραγμένα, αλλά, κυρίως, αναμένοντας τις νέες διαθεσιμότητες, πως ναι, φθάσαμε στην ηλικία της ωριμότητας.

Σημειώσεις

Είναι προφανές και συνάμα εύλογο πως οι αναφορές σε συγκεκριμένους μελετητές και θέματα, καθώς και οι βιβλιογραφικές παραπομπές που συνοδεύουν το κείμενο έχουν ενδεικτικό και τεκμηριωτικό κατά περίπτωση χαρακτήρα και συνεπώς δεν είναι δυνατόν να θεωρηθούν εξαντλητικές.

Θα ήθελα εδώ να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην αγαπητή συνάδελφο Ράνια Πολυκανδριώτη, ερευνήτρια στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του ΕΙΕ, που διάβασε και συζήτησε διεξοδικά μαζί μου το κείμενο.

¹ Βλ. π.χ. τον συλλογικό τόμο *Comparative Literature Worldwide: Issues and Methods/ La Littérature Comparée dans le Monde: Questions et Méthodes* édité par/edited by Tania Franco Carvalhal, Porto Alegre, 1997. Προβ. με τις επισημάνσεις που έκανα στη βιβλιοπαρουσίαση του τόμου: «Με ανοιχτά σύνορα. *Comparative Literature Worldwide: Issues and Methods/ La Littérature comparée dans le Monde: Questions et Méthodes*. Έκδοση Tania Franco Carvalhal, L&PM Editores, 1997», εφημ. *Το Βήμα*, Τμήμα στ', Βιβλία, Κυριακή 31 Μαΐου 1998, σελ. 13.

² Βλ. Ζ.Ι. Σιαφλέκης, «Συγκριτισμός και Ιστορία της Λογοτεχνίας», στον ομότιτλο τόμο *Συγκριτισμός και Ιστορία της Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1988, σελ. 10 κ.ε.

³ Μία γενναία σύνθεση του σημερινού προβληματισμού, μέσα από την οπτική της αγγλικής σχολής, επιχειρεί η Susan Bassnett, *Comparative Literature. A Critical Introduction*, Oxford, Blackwell, 1993¹, 1995.

⁴ Νάσος Βαγενάς, «Η Συγκριτική Φιλολογία στην Ελλάδα ως τη γενιά του '30», *Σύγκριση / Comparaison*, τχ. 1 (1989), σελ. 39-47.

⁵ Εναρκτήρια ομιλία στη Διεθνή Επισημειωτική Συνάντηση αφιερωμένη

στον Κ.Θ. Δημαρά, Θεσσαλονίκη, 10-12 Μαΐου 1990), στον τόμο *Ζητήματα ιστορίας των νεοελληνικών γραμμάτων*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1994, σελ. 13-20.

⁶ Προβ. με όσα επισημαίνω στη βιβλιοκρισία του τόμου *Ζητήματα ιστορίας των νεοελληνικών γραμμάτων*, περ. *Ελληνικά*, τχ. 47 (1997) 2, σελ. 433. Και Άννα Ταμπάκη, «Η συγκριτική μέθοδος στο έργο του Κ.Θ. Δημαρά», *Σύγκριση/Comparaison*, τχ. 6, Ιούν. 1995, σελ. 110-121.

⁷ Γιώργος Κεχαγιόγλου, *Κριτική έκδοση της Ιστορίας Πτωχολέοντος*. Θέματα Υστεροβυζαντινής και Μεταβυζαντινής Λογοτεχνίας, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 1978.

⁸ Βλ. την εμπεριστατωμένη μελέτη του, «Ελληνικές τύχες της Μορφολογίας του Παραμυθιού», επίμετρο στον τόμο Β.Γ. Προπ, *Μορφολογία του Παραμυθιού. Η Διαμάχη με τον Κλωντ Λεβί-Στρώς και άλλα κείμενα*, μετάφραση: Αριστέα Παρίση, Αθήνα, Εκδ. Καρδαμίτσα, 1987, σελ. 331-368.

⁹ Από την πλούσια εργογραφία του Ερατ. Καφωμένου, με έμφαση σε ζητήματα θεωρίας της λογοτεχνίας, συγκρατώ το *Κώδικες και σημασίες* (Αθήνα, Αρσενίδης, 1990), όπου επιχειρεί και μία επισκόπηση των

σημειολογικών ερευνών στην Ελλάδα.

¹⁰ Zacharias I. Sifalekis, «La présence de la Littérature Comparée en Grèce», *Comparative Literature Worldwide: Issues and Methods. La Littérature Comparée dans le Monde: Questions et Méthodes*, ό.π., σελ. 255.

¹¹ Εμμανουήλ Κριαράς, «Αναμνήσεις και βιώματα από την προϊστορία της Συγκριτικής Γραμματολογίας στον τόπο μας», *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Συγκριτικής Γραμματολογίας. Σχέσεις της ελληνικής με τις ξένες λογοτεχνίες*, Αθήνα, Δόμος, 1995, σελ. 39-47, για το παράθεμα βλ. σελ. 44-45.

¹² Περιστασιακά δίδαξε το αντικείμενο της Σ.Φ. και ο καθηγητής Φιλοσοφίας Γ. Μουρέλος (από πληροφορία Ζ.Ι. Σιαφλέκη).

¹³ Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού, *Υπόμνημα. Βιογραφικό σημείωμα, σπουδές, διδακτικό και ερευνητικό έργο, επιστημονικές δραστηριότητες, δημοσιεύματα*, Αθήνα, Φεβρουάριος 1994, σελ. 9. Εξάλλου, σαφή διδακτικό και εισαγωγικό χαρακτήρα έχει το εγχειρίδιο που εκδίδει το 1981 με τίτλο: *Η Συγκριτική Φιλολογία. Χώρος, σκοπός και μέθοδοι έρευνας*, Αθήνα, Εκδ. Καρδαμίτσα, 1981.

¹⁴ Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού, «Σύγκριση: Ένας γόνιμος τρόπος διδασκαλίας της λογοτεχνίας στο Λύκειο», *Νέα Παιδεία*, αρ. 58 (Χειμώνας 1990), σελ. 118-124.

¹⁵ Yves Chevrel, «Littérature (Générale) et Comparée: La situation de la France», *Comparative Literature Worldwide: Issues and Methods. La Littérature Comparée dans le Monde: Questions et Méthodes*, ό.π., σελ. 53-79, κυρίως σελ. 55.

¹⁶ Hélène Condylis-Bassoukos, *Στεφα-*

νίτης και Ιχνηλάτης: traduction grecque (XIe s.) du livre Kalila wa-Dimna de Ibn-Al-Mukaffa' (VIIIe s.). Étude lexicographique et littéraire, Leuven, Peeters, 1997.

¹⁷ Παραπέμπω στην κοινή έκδοση των P. Brunel, Cl. Pichois, A.-M. Rousseau, *Qu'est-ce que la littérature comparée?* Παρίσι, Armand Colin, 1983. Βλ. τώρα την ελληνική μετάφραση *Τι είναι η Συγκριτική Γραμματολογία; Πρόλογος-Μετάφραση-Σημειώσεις: Δημήτρης Αγγελάτος*, Αθήνα, Εκδ. Πατάκη, 1997.

¹⁸ Προβ. με Gustave Lanson, *Manuel bibliographique de la littérature française*, τελευταία έκδοση, 1931 και με Paul Van Tieghem, *Répertoire chronologique des littératures modernes de la Renaissance à nos jours*, 1937.

¹⁹ Άννα Ταμπάκη, «Η συγκριτική μέθοδος στο έργο του Κ.Θ. Δημαρά», ό.π.

²⁰ Βλ. Προγράμματα του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών. [Εμμ. Φραγκίσκος, Άννα Ταμπάκη, Βίκυ Πάτσιου], «Γλωσσομάθεια και πολιτισμικές επαφές. Ο Ελληνισμός μεταξύ Ανατολής και Δύσης (16ος-19ος αι.). Δεδομένα και προοπτικές της έρευνας», *Ενημερωτικό Δελτίο*, τχ. 3, Ιούνιος 1991, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, σελ. 1-8. Και [Άννα Ταμπάκη], «Νεοελληνικές Μεταφράσεις», *Ενημερωτικό Δελτίο 21*, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Ιούν. 1998, σελ. 24.

²¹ Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Συγκριτικές προσεγγίσεις του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», *Νεοελληνική Παιδεία και Κοινωνία. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ.Θ. Δημαρά*, Αθήνα, 1995, σελ. 567-577. Βλ. επίσης τη μονογραφία του για τον Ιώσηπο Μοισιόδαχα (Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ. Οι συντε-*

ταγμένες της βαλκανικής σκέψης τον 18ο αιώνα, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1985), όπου ασχολείται π.χ. με το ζήτημα της διαμάχης Αρχαίων και Νεωτέρων και την εισδοχή του στην ελληνική παιδεία, ή ακόμη την ευρεία του σύνθεση για τις πολιτικές και κοινωνικές ιδέες του Διαφωτισμού (Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες. Μετάφραση Στέλλα Νικολούδη, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1996).

²² Αισιόδοξο δείγμα αποτελούν ορισμένες συγκριτικές μελέτες σε εξέλιξη, όπως π.χ. διδακτορική διατριβή για τον Όμηρο και την πρόσληψή του από τη ρομαντική γερμανική κριτική του 19ου αι., η οποία εκπονείται στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης (Γιώργος Βάρσος).

²³ Βλ. για παράδειγμα τη μελέτη του Βάλτερ Πούχνερ, *Η ιδέα του εθνικού θεάτρου στα Βαλκάνια του 19ου αιώνα. Ιστορική τραγωδία και κοινωνιοκριτική κωμωδία στις λογοτεχνίες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης*, Αθήνα, Πλέθρον, 1993. Στον τομέα της ιστορίας των ιδεών, βλ. την προσέγγιση του Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη, «Balkan mentality: history, legend, imagination», *Nations and Nationalism*, 2(2) 1996, σελ. 163-191.

²⁴ Αρκετά στοιχεία παρέχω στην εργασία μου, «Identité et diversité culturelle: Le mouvement des traductions dans le Sud-Est de l'Europe (XVIIIe siècle-début du XIXe)», *Σύγκριση/Comparaison*, τχ. 9, Αθήνα, 1998, σελ. 71-91, ιδίως στο κεφάλαιο «La langue grecque en tant qu'intermédiaire culturel».

²⁵ Ν.Μ. Παναγιωτάκης, «Ιταλικές Ακαδημίες και Θέατρο. Οι Stravaganti του Χάνδακα», *Θέατρο*, τχ. 27-28 (1966), σελ. 39-51.

²⁶ Παρ' όλες τις σοβαρές δυσκολίες

που συνάντησε η Συγκριτική Φιλολογία στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης λόγω της ιδεολογικής δυσπιστίας που εξέφρασε η πολιτική εξουσία, ο Paul Cornea («La littérature comparée en Roumanie», *Comparative Literature Worldwide: Issues and Methods / La Littérature Comparée dans le Monde: Questions et Méthodes*, ό.π., σελ. 99-137), προβαίνει σε ένα διεξοδικό απολογισμό των αντίστοιχων ερευνών που έχουν συντελεστεί στη Ρουμανία.

²⁷ Συγκεντρωμένες ως επί το πλείστον στον τόμο *Ελληνικός Ρωμαντισμός* του Κ.Θ. Δημαρά. Αντιθέτως, μπορεί κανείς να αναφερθεί ενδεικτικά στην ενδιαφέρουσα μονογραφία του Mircea Anghelescu, *Preromantismul Românesc (pîna la 1840)*, Βουκουρέστι, Editura Minerva, 1971.

²⁸ Εκτός από την πληθώρα των σχετικών με το θέμα δημοσιευμάτων του (ενδεικτικά και μόνον: «Νεοελληνική αφηγηματική λογοτεχνία και ξένες παραδόσεις. Η ποικιλία των «ανατολικών» και «δυτικών» συμβολών κατά τον 18ο αιώνα», *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας*, ό.π., σελ. 67-83· «Ένας Οθωμανός Αίσωπος στην αυλή των Μαυροκορδάτων: οι πρώτες σωζόμενες χειρόγραφες ελληνικές μεταφράσεις του *Νασρεντίν Χότζα*», *Όψεις της λαϊκής και της λόγιας νεοελληνικής λογοτεχνίας. 5η Επιστημονική Συνάντηση αφιερωμένη στον Γιάννη Αποστολάκη (Θεσσαλονίκη, 14-16 Μαΐου 1992)*, ΑΠΘ, Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 161-187· «Το πρότυπο της νεοελληνικής μετάφρασης της *Αργενίδος* του Ιωάννου Βαρκλαίου (John Barclay, Arge-

- nis) και τα πρώτα ελληνικά μυθιστορήματα του μπαρόκ: Πρόδρομη ανακοίνωση», *Ελληνικά*, τ. 47 (1997) 1, σελ. 133-143), πρβ. με τις συμβολές του σε προηγούμενα τεύχη της Σύγκρισης καθώς και τη δική μου συμβολή στο τελευταίο τεύχος.
- ²⁹ Ας μου επιτραπεί να παραπέμψω στο Anna Tabaki, *Le théâtre néohellénique. Genèse et formation. Ses composantes idéologiques, sociales et esthétiques*, Παρίσι, EHESS, 1995. Της ίδιας, *Η Νεοελληνική Δραματουργία και οι δυτικές της επιδράσεις (18ος -19ος αι.)*. Μία συγκριτική προσέγγιση. Αθήνα, Εκδ. Αφοί Τολίδη, σειρά «Θεατρική Έρευνα 2», 1993.
- ³⁰ Rania Polycandrioti, *Étude de l'écriture autobiographique, fondée sur des textes contemporains des femmes écrivains en Grèce et en France*, διδακτορική διατριβή, Paris III-Sorbonne Nouvelle, Παρίσι, 1990. Βλ. και τις πρόσφατες εργασίες της για τη διαμόρφωση του προσωπικού λόγου στην περίοδο του Διαφωτισμού.
- ³¹ Ευριπίδης Γαραντούδης, *Αρχαία και νέα ελληνική Μετρική. Ιστορικό διάγραμμα μιας παρεξήγησης*. Εισαγωγή Massimo Peri, Quaderni 21, 1989. Του ίδιου, *Πολύτροπος Αρμονία. Μετρική και ποιητική του Κάλβου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Στέγη Καλών Τεχνών και Γραμμάτων, Ηράκλειο, 1995. Και τον συλλογικό τόμο *Νεοελληνικά Μετρικά*. Επιμέλεια Νάσος Βαγενάς, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ρέθυμνο, 1991.
- ³² Αθανασία Γλυκοφρύδη-Λεοντίνη, *Νεοελληνική Αισθητική και Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*, Αθήνα, 1989.
- ³³ Για τις απαρχές και τη διαμόρφωση του είδους, πολύ ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις οφείλουμε στον Άλκη Αγγέλου. Βλ. π.χ. Άλκης Αγγέλου (εκδ.), Γρηγόριος Παλαιολόγος, *Ο Πολυπαθής*, Αθήνα, Ερμής, 1989, Εισαγωγή του ίδιου, «Το διαφυγόν μυθιστόρημα», *Λόγου χάριν*, Καλοκαίρι 1995, σελ. 15-39. Βλ. επίσης ενδεικτικά, Σοφία Ντενίση, *Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα και ο Sir Walter Scott (1830-1880)*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1994· της ίδιας, *Μεταφράσεις μυθιστορημάτων και διηγημάτων 1830-1880. Εισαγωγική μελέτη και καταγραφή*, Αθήνα, Περίπλους, 1995· Henri Tonnet, *Histoire du roman grec des origines à 1960*, Paris, E. Harmattan, 1996. Δείγματα μίας ανανεωμένης και πλούσιας σε εκφάνσεις προβληματικής περιέχει ο τόμος «Από τον Λέανδρο στον Λουκή Λάρα. Μελέτες για την πεζογραφία της περιόδου 1830-1880, Επιμέλεια: Νάσος Βαγενάς, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης (Ηράκλειο), 1997.
- ³⁴ Βίκυ Πάτσιου, *Η «Διάπλασις των παιδων» 1879-1922. Το πρότυπο και η συγκρότησή του*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1995. Ως προς το προκαταρκτικό και συνάμα απαραίτητο σκέλος της καταγραφής, βλ. Κυριάκος Ντελόπουλος, *Παιδικά και νεανικά βιβλία του 19ου αι.*, Αθήνα, ΕΛΙΑ, 1995. Τεκμήρια ενός ζωντανού προβληματισμού αποτελούν τα Πρακτικά δύο Συνεδρίων: πρώτον, *Παιδική Λογοτεχνία. Θεωρία και Πράξη*, Επιμέλεια: Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, Τόμοι Α' και Β'. Αθήνα, Καστανιώτης, 1993-1994. Ακολούθησε το Συνέδριο που διοργάνωσε το ΕΛΙΑ (Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, 9-10 Οκτ. 1996), *Το παιδικό βιβλίο στην Ελλάδα τον 19ο αι.*, Σειρά: Παιδική Λογοτεχνία-Θεωρία-Μελέτη-Έρευνα, Αθήνα, Καστανιώτης, 1997.

- ³⁵ Σχετικά πρόσφατα υποστηρίχθηκε διατριβή για την «τύχη» του Victor Hugo στην Ελλάδα: Δέσποινα Προβατά, *Victor Hugo en Grèce (1842-1902)*, Παρίσι, Université de Paris-Sorbonne (Paris IV), 1994, ενώ έχουν ολοκληρωθεί ενδιαφέρουσες μεταπτυχιακές έρευνες, όπως λ.χ. για τον Αλέξανδρο Δουμά πατέρα· Θόδωρος Κατσικάρος, *La présence de l'œuvre théâtrale d'Alexandre Dumas père en Grèce et dans l'espace grec*, Mémoire de D.E.A., Παρίσι, INALCO, 1995.
- ³⁶ Zacharias I. Sifalekis, «La présence de la Littérature Comparée en Grèce», ό.π., σ. 256.
- ³⁷ Ωραίο παράδειγμα συγκερασμού προσφέρει η διδακτορική διατριβή της Αλεξάνδρας Σαμουήλ, *Ο βυθός του καθρέφτη. Ο André Gide και η ημερολογιακή μυθοπλασία στην Ελλάδα*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1998.
- ³⁸ Θόδωρος Γραμματάς, *Fantasyland. Θέατρο για παιδιά και νεανικό κοινό*, Αθήνα, Gutenberg, 1996· του ίδιου, *Θέατρο και Παιδεία*, Αθήνα, 1997.
- ³⁹ Σάββας Πατσαλίδης, *Το «άλλο» θέατρο. Σπουδή στις φεμινιστικές και αфро-αμερικανικές δοκιμές*, Αθήνα, Αφοί Τολίδη, 1993.
- ⁴⁰ Του ίδιου, *(Εν)τάσεις και (Δια)στάσεις. Η Ελληνική Τραγωδία και η Θεωρία του Εικοστού αιώνα*, Αθήνα, Gutenberg, 1997.
- ⁴¹ Λίζυ Τσιφινιώκου, *Γραμματολογία της πόλης. Λογοτεχνία της πόλης. Πόλεις της λογοτεχνίας*, Αθήνα, Λωτός, 1988 (Εισαγωγική μελέτη και Ανθολόγιο).
- ⁴² Επιτακτική η ανάγκη θεωρητικής επεξεργασίας και σε επιμέρους είδη, σύνθετα και δισυνπόμενα, όπως είναι η θεατρική μετάφραση. Βλ. σχετικά Βάλτερ Πούχνερ, «Για μία θεωρία της θεατρικής μετάφρασης. Σύγχρονες σκέψεις και τοποθετήσεις και η εφαρμογή τους στις μεταφράσεις του αρχαίου δράματος, ιδίως στο νεοελληνικό», *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τ. Λ' (1992-1995), Αθήνα, 1995, σελ. 107-149.
- ⁴³ Καρπός του τρεις αυτοτελείς τόμοι με γενικό τίτλο *Ξένοι Συγγραφείς μεταφρασμένοι ελληνικά*, που πρόκειται να κυκλοφορήσουν με την ευθύνη των συγγραφέων τους (Αλεξάνδρας Σφοΐνη, Άννας Ταμπάκη, Βίκυς Πάτσιου). Έχει αναπτυχθεί παράλληλη δραστηριότητα που αγκαλιάζει τον τομέα των χειρογράφων μεταφράσεων, ενώ, στο πλαίσιο του επιχορηγούμενου προγράμματος ΠΕΝΕΔ «Η αναζήτηση της εθνικής φυσιογνωμίας μέσα από ξενόγλωσσα κείμενα: Μεταφράσεις, Περιηγητικά κείμενα, 19ος αι.», μελετήθηκε επιλεκτικά ο περιοδικός τύπος του πρώτου μισού του 19ου αι. Πρβ. με *Ενημερωτικό Δελτίο 21 ΚΝΕ/ΕΙΕ*, ό.π., σελ. 25-27 και 64.
- ⁴⁴ Ο επιστημονικός του υπεύθυνος Κ.Γ. Κασίνης στον τόμο *Διασταυρώσεις. Μελέτες για τον ΙΘ' και Κ' αι.* Αθήνα, Εκδ. Χατζηνικολή, 1998, προβαίνει σε ποσοτικές κυρίως προσεγγίσεις και εκτιμήσεις του υλικού. Μία συγκροτημένη βιβλιογραφική καταγραφή, με ειδικό θεματικό άξονα, οφείλουμε επίσης στον Λευτέρη Παπαλεοντίου, *Λογοτεχνικές μεταφράσεις του Μείζονος Ελληνισμού. Μικρασία-Κύπρος-Αίγυπτος. Βιβλιογραφική Μελέτη*, Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1998.
- ⁴⁵ Το Συνέδριο, στο οποίο συμμετείχαν με ανακοίνωση περισσότεροι

από 80 σύνεδροι, Έλληνες και ξένοι απ' όλες τις ηπείρους, αρθρώθηκε σε τέσσερις θεματικές ενότητες: α. «Μετάφραση και διαπολιτισμικές σχέσεις», β. «Ιστορικές, θεωρητικές, αισθητικές διαδικασίες» (και ο ρόλος τους ως προς τη διαμόρφωση

της λογοτεχνικής ταυτότητας/ετερότητας), γ. «Η Συγκριτική Φιλολογία στο κατώφλι του 21ου αιώνα» και δ. «Μύθοι, Γένη, Θέματα» (ως φορείς πολιτισμικής ταυτότητας/ετερότητας).

Abstract

Anna TABAKI: *Comparative Literature in Greece revisited. An actual point of view*

What does Comparative Literature mean for Greek scholars today? My aim is to revisit a rather old field, which, among the multiplicity of the 20th c. methodological approaches, has rediscovered new keys to reading texts across cultures, to creating bridges between continents, between the East and the West and, finally, to interpreting various aspects of cultural memory and national/-cultural identity.

At first, I tried to retrace the steps of C.L. in Greece and its official impact by the “generation of '30s”, especially in the work of some eminent scholars such as Emm. Kriaras and C.Th. Dimaras, who absorbed the decisive influence of the French school (Jean-Marie Carré, Paul Van Tieghem, etc.). In the late '70s, a new generation introduced some new tools of critical analysis (structuralism, poetic); however, this strategic innovation was limited. In the early '80s, a third “wave” of young scholars used some important concepts such as “intertextuality” and “aesthetic of reception”.

Secondly, I tried to register the actual academic status of C.L. in Greece; how many chairs of Comparative Literature, General and Comparative Literature and Theory of Literature exist in Greek Universities? In which Universities and more specifically in which Departments are they localised? The answer is in general they are situated in the Departments of Modern Greek Studies or in the Departments of Foreign Studies but also, in some recent cases, in the Departments of Foreign Civilisations, Theatre Studies and Translation Studies.

Thirdly, I tried to offer a panoramic view of the major comparative works that have been completed in the last fifty years. Among the great movements and periods of interest of several of comparative studies were the following: the Cretan Renaissance, Baroque, the Enlightenment and Romanticism as well as the 20th c. The classical type of comparison between “X and Y” is largely used and for an easily comprehensible reason the majority of studies and activities was focused on examining the influence exercised by European culture on Modern Hellenism and *vice versa*.

Today, scholars have started to open up new areas, rather neglected in the past such as the formation of the Modern Greek narrative tradition (novel), the influence exerted by Eastern cultures (Arabian and Turkish), the dramatic and poetic genres, autobiography, the impact of aesthetic theories, literature and

theatre for children, the social and cultural role of mass-media, gender and women studies. Even in the well-known, classical subject “the *fortune* of author X in area (country) Y” we had some good specimens of new methodological approaches. Finally, a very strong interest (research teams and current research projects) was now generated in cross-cultural contacts and in the importance assumed by translation studies.

My presentation is completed by a summary of the activities of the “Greek General and Comparative Literature Association” during the past decade.

